

Vaqif YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

20 YANVAR: 29 İL

Xalqımızın tarixində elə səhifələr var ki, onlar qanla yazılmışlar. Zaman baxımından yaxın ya uzaq olsun, yaddaşımızda o səhifələr həmişə kədərlə oxunur.

1990-cı ilin 20 Yanvar günü də yaddaşımızda dərin iz buraxan belə səhifələrdən biridir. İyirmi doqquz il keçir o qanlı faciədən. Hər il 20 Yanvar günü Bakıda, Azərbaycanın digər şəhərlərində insanlar axın-axın Şəhidlər Xiyabanı adlanan, günahsız insanların dəfn olunduqları məzarlıqlara baş çəkirlər.

Bu gün qara geymişəm, qara gündür mənim, Dünyanı silkələyən ahım, ünümdür mənim. Şəhidlər Xiyabanı qıbləm, yönümdür mənim, Öz dərdimi çəkməsəm, özgülər dərdə qalmaz.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun "Qalmaz" şeirindəndir bu misralar. İyirmi beş il ərzində Azərbaycan şairləri 20 Yanvarla bağlı yüzlərlə şeirlər, poemalar yazmışlar.

Xalq kədərinin ifadəsi olan bu poeziya nümunələri 20 Yanvar tarixinin bədii salnaməsidir.

Elə Zəlimxan Yaqub o matəm günlərində xalqın içindən gələn dərdi neçə şeirə çevirdi. Onun "Şəhid qanı" şeiri Azərbaycan poeziyasında şəhidliyə həsr olunan şeirlər içərisində xüsusilə seçilir:

Həyatımda ilk dəfə bu qədər qan görürdüm, Qızıl qana bələnmiş sökülən dan görürdüm. Qan içində çalxanan Azərbaycan görürdüm, Yerdən, göydən, dənizdən axırdı şəhid qanı.

Əzizim, can ağlar, Könül ağlar, can ağlar, Bu gün yaman gündür, Mərd yanar, meydan ağlar.

Həyatımda ilk dəfə bu qədər gül görürdüm, Hər gülün arxasında sığınan könül görürdüm. Bütün Azərbaycanı məlul-müskül görürdüm, Dünyanı yandırdı, yaxırdı şəhid qanı.

Əzizim nələr gördüm Dərd dağı dələr gördüm. Min şəhidin yasında Bir xalqı mələr gördüm.

Filologiya elmləri namizədi Aslan Salmansoy bu poetik nümunələrin müəyyən bir qismini "Qan borcu" adı altında bir almanaxda toplayıb.

Heç şübhə yoxdur ki, ədəbiyyatımızda 20 Yanvar faciəsinin inikası ilə bağlı tədqiqat apararı müəlliflər bu kitabdan bir mənbə kimi istifadə edəcəklər.

Kitab Əlibəy Hüseynzadənin "Hali-Vətən", Almaz İldırımın "Əsir Azərbaycanı", Şəhriyarın "Azərbaycan" şeirləriylə açılır. Əlbəttə, dillər əzbəri olan bu şeirlər 20 Yanvar faciəsindən çox-çox əvvəllər qələmə alınsa da, XX əsr Azərbaycanımızın tarixi faciələrini, xalqımızın azadlıq müjədləsini, istiqlal savaşını özündə əks etdirən ən dəyərli poetik nümunələrdir.

Yarəb, nədir bir bu qədər ürəkləri qan etməyin, Qolu bağlı qalajaqdır nə vaxtacan Azərbaycan?!

Övladların nə vaxtdək tərk-i-vətən olacaqdır? Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan, Azərbaycan.

Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi başımıza, Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!

(M.Şəhriyar)

Vətən övladları məhz bu duyğu ilə küçələrə, meydanlara axışdılar, xeyli janlı qüvvə, sursat və zirehli texnika ilə silahlanmış rus ordusu ilə üzbəüz qaldılar.

Vaxtilə şəninə mahnılar qoşulan Qızıl Ordu Bakını qan dənizinə döndərdi, Neftçalada, Lənkəranda, Cəlilabadda eyni faciələr törətdi. Xalq şairi Qabilin "Mərsiyə" şeiri də həmin günlərdə yarandı:

Öz Qızıl Ordumuzun Yurdumuza qəsdinə bax, Üstümə tank yeridən fitnəkarın şəstinə bax, Gözü qanımla xumar düşmənimin məstinə bax, Qara bayraqlarının cərgəsinə, dəstinə bax, Gecəni atəş ilə qırmızı qan əylədilər, Xalqımı-millətimi gülləbaran əylədilər.

Öldü gənc, öldü uşaq, öldü gəlin-qızlarımız, Ölmedi! Şanlı şəhid oldu neçə yüzlərimiz, Bu saat Kərbəbəla düzləridir düzlərimiz; Necə qan ağlamasın üzlərimiz, gözələrimiz? Gecəni atəş ilə qırmızı dan əylədilər, Xalqımı-millətimi gülləbaran əylədilər!

Həmin gün mənim də yadımdadır. Boğazımda tıxanan qəhərlə, içimi doğrayan kin və qəzəbdə axına qoşulub Şəhidlər Xiyabanına doğru yol alırdım. Fikirləşirdim ki, əsrlər boyu "Avropanın jandarmı" rolunu oynayan Rus imperiyası öz rüsvayçı "Parçala və hökm sür!" siyasətində ən müdhiş rolunu oynadı. Axı, biz nə istəyirik?-istəyirik ki, Azərbaycan müstəqil olsun, bizim də üçrəngli bayrağımız BMT civarında dalğalansın, maddi sərvətlərimizin yiyəsi özümüz olaq, yeni bir Azərbaycan yaradaq. Buna görə bütöv bir xalq işğala məruz qoymaq, onun azadlıq yanğını söndürmək olardı? Həmin gün bütün Bakı qırmızı qərənfillərə qərğ olmuşdu. Çox keçməz, Azərbaycan poeziyasında və xalqın yaddaşında QƏRƏNFİL obrazı 20 YANVAR obrazı ilə qoşalaşacaqdı. Kim bilir, o zərif çiçəklər bəlkə də bizdən çox şəhid məzarları üzərində göz yaşları axıdacaqdı

Qərənfil-şəhid qanı, Ağla, qərənfil, ağla! Ağla, inlət meydanı, Ağla, qərənfil, ağla!

Cavanlara qıydılar, Tanklar altı qoydular-Qanın içib doydular, Ağla, qərənfil, ağla!

Bu günahsız qanlara, Bu didilmiş canlara, Bu cansız cavanlara, Ağla, qərənfil, ağla!

Bu səngiməz ağrıya, Bu qan sızan sarğıya, Bu Allahsız qurğuya, Ağla, qərənfil, ağla!

1990-cı il Azərbaycan poeziyasının ən hüznü ili idi. Çünki xaincəsinə vurulan zərbələr hamını sarsıtmışdı, yara hələ isti idi. Hələ göylərimizdən, analarımızın, bacılarımızın qara yaylıqların-

dan, şəhərimizin üzərindən matəm buludları çəkilməmişdi. Bu matəm buludları, bu göz yaşları şeirimizdə də kədərli bir ovqat yaratmışdı. "Bakının yuxusu dağılmışdı küçələrə, Od ələndi işıq gələn pəncərələrə Göydən ölüm yağdırdı yerə. O ayılı gecədə Ah-vaylı gecədə için-için ağlayırdı Bakı" (Nüsrət Kəsəmənli), "Dağlar da, daşlar da ağlayır dil-dil, Bu dərdi çəkməklə qurtaran deyil" (Ofelya Babayeva), "Əl-ələ tutdular şəhid oğullar, Güllələr töküldü yolları üstə. Dayanıb tankların önündə onlar, Ölümü aldılar qolları üstə" (Aslan Kəməri), "Göylər qara bağlayır, Bu torpağın ahına. Şeirimiz yas saxlayır, Şəhidlərin ruhuna" (Nisə Bəyim), "Yarımqı yazılmış şeirlər öldü, Səhəri Şəhidlər xiyabanında ağlaya-ağlaya basdırdı millət Özünün ən gözəl şeirlərini" (Aydın Uluxanlı), "Bələyinə qan bələndi Bakının, Əynimizə qan köynəyi biçmişik Aman allah, bu nə dərdidir, düşmüşük?!" (Qaçay Köçəri), "Dönüb milyon-milyon al qərənfilə, Vətən torpağında bitdi şəhidlər" (Nəsir Əhmədli) və s.

Aslan Salmansoyun tərtib etdiyi "Qan borcu" kitabında 20 Yanvar faciəsiylə bağlı səkkiz poema təqdim edilir. Əlbəttə, bu, kiçik rəqəmdir, çünki bu mövzuda poemaların sayı çoxdur. Ancaq onu da nəzərə ala ki, kitab seçmə nümunələr əsasında tərtib edilib.

Böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəhidlər" poeması 20 Yanvar mövzusunda yazılan əsərlərin ən kamili və bədii-sənətkarlıq baxımından ən mükəmməlidir. Birincisi; bu poema təkə həcminə görə deyil, həm də mövzunu tam əhatə etdiyinə görə seçilir. Müəllif "Gülüstan" poemadakı vətənpərvərlik ideyasını daha parlaq şəkildə davam etdirir, bu faciənin yaranması səbəblərini təhlil edir, faciənin günahkarlarını ittiham edir. İkincisi; poema lirik səpgidə başlasa da, tezliklə epik xəttə də ona qoşulur. Ayrı-ayrı şəhidlər haqqında da (İlham-Fərizə, Larisa, Sürəyya Lətif qızı, Baba müəllim, Aleksandr Marxevka və s.) poetik oçerklər poemanın epik vüsətini artırır.

Qatil gülləsinə qurban gedirkən, Gözünü sabaha dikdi şəhidlər. Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla Vətən göylərinə çəkdi şəhidlər.

Zalım öyünməsin zülmüleriyle, Minbir böhtanıyla, minbir şəriylə. Həqiqət uğrunda ölümləriylə, Ölümü kamına çəkdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə, Millət millət olur xeyri, şəriylə. Torpağın bağrına cəsədləriylə, Azadlıq tumunu əkdi şəhidlər.

"Şəhidlər" poemasının bir məziyyəti də bundadır ki, şair şəhidliyi həm də qəhrəmanlıq kimi vəsf edir. Qəhrəmanlıq təkə hünər göstərmək, düşməni məhv etmək deyil, həm də əliyalın olsa belə təcavüzə müqavimət göstərmək, hiddət və etirazını bildirməkdir. 20 Yanvar faciəsindən göyərən toxumlar sonralar boy atdı, müstəqillik bayrağımızın ucaltmasına yol açdı. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı bu fikri belə ifadə edirdi:

Bu torpağa çoxdan bəri Şəhid qanı tökülməyib. Ətri qaçıb gül-çiçəyin Rəngi avazıyib bayraqların, Qayıtdı, qayıtdı Bayrağımın əsl rəngi İlhamın qanadı Günəşin odu, Torpağım azadlıq doğacaq sabaha Qorxum qalmadı!

Burada türk şairi Nihal Atsızın bir şeiri yada düşür:

Qəhrəmanlıq nə yalnız Bir yüksəliş deməkdir, Nə də yıldızlar kibi. Parlayıb sönməməkdir. Sızılarsa da könüllər Şəhidlərin yasından, Qoşar adım getməli Onların arxasından. Qəhrəmanlıq içərək Acı ölüm tasından İrəliyə atılmaq Və sonra dönməməkdir!

Şəhidlərə həsr olunan poetik nümunələr içərisində Adil Cəmilin "Qan borcu" və Ramiz Məmmədzadənin "O gecə" poemaları da diqqəti xüsusilə cəlb edir. Hər iki poema canlı təəssüratlar və müşahidələr əsasında yazılsa da, öz səpgisinə görə lirik səciyyəlidir. Müəlliflər faciə haqqında öz düşüncələrini ümumiləşdirmişlər.

Azalib dünya işığı- Yer qaradır, göy qaradır. Bayraq-qara, insan-qara, Allah, bu yerlər haradır?...

Bu dünyanın harasında, Belə matəm, yas olubdur? Qəfil düşən qaranlıqda Bakı tanınmaz olubdur.

Qırmızı tabutlar üzür, Qapqara "ümman" istündə. Qərənfillər qan ağlayır, Günahsız insan üstündə.

(Adil Cəmil)

Belə oğullarla torpaq Vətəndir! Əllərdən düşməyən bayraq Vətəndir! İgidlər uyuyan bu dağ-Vətəndir. Diz çökək, sükutla keçək yanından Güc alağ Şəhidlər Xiyabanından..

(Ramiz Məmmədzadə)

İyirmi doqquz il nə tez gəlib keçdi. Elə bil dünən idi Bakının üzərini qara buludlar alan gün. Zəhmli tankların sürətlə şığıyaraq küçələri, meydanları, insanları şumladığı gün. Dünən idi elə bil Bakının qırmızı qərənfillərə qərğ olduğu gün, Şəhidlər Xiyabanına gedən insan axını.

Biz bunları unutmamışıq Çünki:

Sınar dağların beli, bu qədər ah götürməz, Adi insan olan kəs belə günah götürməz, Yerdə bəndə götürsə, göydə Allah götürməz, Qəm yemə dəli könlüm, nahaq qan yerdə qalmaz.

(Z.Yaqub)